

**VLADIMIR
KAMINER**

**TOLSTOJEVA
BRADA I
ČEHOVLJEVE
CIPELE**

Šetnja kroz rusku
književnost

O životu i delu Fjodora Dostojevskog, Lava Tolstoja,
Antona Čehova, Mihaila Bulgakova, Vladimira Majakovskog,
Vladimira Nabokova i Danila Harmsa

S nemačkog prevela
Dušica Milojković

■ Laguna ■

Naslov originala

Wladimir Kaminer

TOLSTOIS BART UND TSCHECHOWS SCHUHE

Copyright © 2019 by Wunderraum Verlag, a division
of Penguin Random House Verlagsgruppe GmbH,
München, Germany.

Translation copyright © 2021 za srpsko izdanje, LAGUNA

**TOLSTOJEVA
BRADA I
ČEHOVLJEVE
CIPELE**

Sadržaj

I DEO

Fjodor Mihajlovič Dostojevski (1821–1881)

Jeziva moć novca

9

II DEO

Lav Nikolajevič Tolstoj (1828–1910)

O čoveku koji se svukao da bi popravio svet

47

III DEO

Anton Pavlovič Čehov (1860–1904)

Ko hoće da shvati život, mora da posmatra

71

IV DEO

Mihail Afanasjevič Bulgakov (1891–1940)

Lekar, cenzura i smrt

99

V DEO

Vladimir Vladimirovič Majakovski (1893–1930)

Zemlji su potrebni novi ljudi...

133

VI DEO

Vladimir Nabokov (1899–1877)

O snežnim kuglama i leptirima

169

VII DEO

Danil Harms (1905–1942)

Pet čarobnjakovih čuda

201

EPILOG

Snovi književnika

233

O autoru

237

I DEO

Fjodor Mihajlovič Dostojevski

1821–1881.

Jeziva moć novca

Zločin i kazna

„Glavno životno pitanje, koje mi neprestano opседа srce i pričinjava neizrecive muke, jeste pitanje o božjem prisustvu. Izgleda da se Tvorac igra žmurke sa mnom. Ponekad izvrsnem sav nameštaj naglavce, zapalim sve sveće u kući, a njega nigde, ni od korova. A kad izgubim poslednju nadu, nemoćno se sručim u naslonjaču i zatvorim oči, iznenada stoji preda mnom i smeši se, kao da nikada nije ni odlazio. 'Kako si samo mogao da sumnjaš u mene?', pita me. 'O, moj Bože, pomози mi da verujem u tebe, molim te, objasni mi jesmo li mi ljudi stvoreni po tvom liku, ili smo samo majmuni koji ne treba da se stide sebe? Razjasni mi!', vičem i pružam ruke ka svetlosti. A on već opet nestade. Povraća mi se od te igre žmurki“, pisao je Dostojevski u skicama za svoj roman *Život jednog velikog grešnika*, koji nikada nije završio. „Ali ja nikad neću prestati da ga tražim, ni mnogo posle svoje smrti.“

Tako je i bilo, a mi, sovjetski đaci iz 1983, dobrovoljno smo učestvovali u toj igri žmurki dve stotine godina posle njegove smrti. Za nas, tadašnje učenike desetog razreda

moskovske Škole 701, ova potraga Dostojevskog, međutim, nije bila baš lako razumljiva.

Književnik je u našem programu ruskog jezika i književnosti bio zastupljen s tri dela: *Bele noći*, *Bedni ljudi* i *Zločin i kazna*. Naša nastavnica književnosti Klaudija istovremeno nam je bila i razredna, a bila je luda za Dostojevskim. Sva tri romana naučila je napamet i prepričavala nam ih je u svim pojedinostima, kako bi i oni koji najmanje vole da čitaju na neki način usvojili Dostojevskog.

Prva dva romana bila su manje-više nesrećne ljubavne priče. U *Belim noćima* usamljeni sanjar prilikom svojih šetnji kroz Sankt Peterburg upoznaje devojkicu koja mu se sviđa. Ali umesto da s njom otvoreno razgovara o svojim osećanjima, on mladoj ženi pomaže da pronađe ljubavnika koga je izgubila, a koji zapravo i nije mnogo zainteresovan za nju, pa zato uvek dolazi prekasno, ili čak uopšte ne dođe. Ali naš sanjar hoće da žena bude srećna, hoće da igra junaka. Na kraju, devojkica nestaje s drugim i ne kaže mu ni hvala.

Ispao je glup, mislili smo, ali to nam je bilo razumljivo. I kod nas u razredu upravo se odigravala slična priča. Naš razredni klovn, debeli Popen, potajno je bio zaljubljen u razrednu, ali ona je svoje srce, kao što sam već rekao, beznađežno poklonila Dostojevskom. Svoj odnos prema Popenu vešto je uobličila u prijateljsko odbijanje. Popen je imao sve razloge da mrzi Dostojevskog, mada je već više od sto godina bio mrtav. Naša ružna Ljudmila, devojkica s najvećim obimom grudi u razredu, beše bacila oko na Popena. Ali niko od njih nije umeo otvoreno i razumljivo da izrazi svoja osećanja.

Popen je stalno ismevao razrednu, a zbog osećaja osujećenosti ukrao joj je čak i elegantne salonke „made in Ungarn“, kada smo na Dan skijaša svi morali na skijama da obilazimo

oko škole. Klaudija je salonke brižljivo spakovala u kesu i ostavila ispod stolice u učionici, a Popen ih je maznuo odatle. Klaudija je morala da drži nastavu u cipelama za skijanje, i samo što se nije rasplakala. Niko u razredu nije razumeo šta Popen hoće s njenim cipelama. „Možda da ih miriše pre odlaska na spavanje?“, sprdali su se drugovi iz razreda.

U drugom delu koje smo obrađivali na časovima, *Bednim ljudima*, neki čovek pomaže devojci, svojoj dalekoj rođaci, koju je napustio bogati dečko. Junak oseća potrebu da nekome učini dobro. I naravno, zaljubljuje se u devojku kojoj pomaže, ali to krije i razvlači situaciju, sve dok se bogati ljubavnik u nekom trenutku ne vrati i devojku odvede.

I taj je ispao glup, mislili smo.

Najviše poteškoća zadavao nam je, međutim, roman *Zločin i kazna*, Klaudijino omiljeno delo. Nastavnici nije bilo dovoljno da nam roman prepričava. Htela je da ga prezentiramo i mi njoj, u delovima, u nekoj vrsti scenskog čitanja, ali bez učenja teksta napamet. Trebalo je da ga prepričamo sopstvenim rečima, što vernije originalu.

Odmah sam odabrao jedno kul mesto s početka knjige i proučio sam ga sa svojim tadašnjim najboljim drugom Robertom: oficir i student sede u krčmi, piju i razgovaraju o gadnoj staroj lihvarci, koja sirotim ljudima uzima poslednju paru i tera ih u ludilo i propast, a sav novac potpuno besmisleno gomila pod jastukom, umesto da ga uloži u obrazovanje ili nauku.

Robert i ja smo tada bili veliki disidenti i vrlo kritički nastrojeni prema našoj državi, Sovjetskom Savezu. Te godine američki predsednik Ronald Regan nazvao je našu domovinu „imperijom zla“, a mi smo mu odmah dali za pravo. Pod starom lihvarskom smo, dakle, podrazumevali Sovjetski Savez, koji je sa svojom planskom privredom postupao

jednako nerazumno kao i baba u romanu. Nije činio srećnim i slobodnim ni sebe ni druge.

„Ona čak i ne kupuje sebi ništa lepo da obuče, prokleta žena“, grdio sam je ja, u ulozi oficira. „Ako se tako nastavi, naša zemlja će zauvek ostati zaostala i staromodna.“

„Babu bi zapravo trebalo ubiti i novac podeliti siromašnima. Zamisli samo koliko bi mladih života time moglo da se spase“, klimao je glavom Robert, u ulozi studenta.

„Pa uradi to“, rekao sam mu. „Ako možeš. Možeš li? Možeš li nekoga da ubiješ samo da bi pravda bila zadovoljena? Ja ne bih mogao.“

„Ne bih ni ja“, rekao je Robert. „Verovatno su za to potrebni posebni ljudi, ljudi sposobni za tako nešto“, završili smo razgovor, prilično verno originalu.

Mislim da bi se naš prikaz Dostojevskom dopao. Njegovi romani prepuni su posebnih ljudi, sposobnih za „tako nešto“. Širok krvavi trag koji se kroz ove romane vuče čini da Tarantino deluje kao bezazleni Peščani Čovek.* Nedavno sam otkrio naučni rad pod naslovom *Mrtvi kod Dostojevskog*. Naučnici su pobrojali leševe u njegovim romanima: *Zločin i kazna*: 21 mrtvac. *Idiot*: 31 mrtav. *Zli dusi*: 15 mrtvih. *Braćia Karamazovi*: 43 mrtvih. U poređenju s tim, *Teksaški masakr motornom testerom* deluje kao priča za laku noć.

Ali da se vratimo u školu. U romanu dvojicu nezadovoljnika sluša jedan drugi student i razmišlja ne bi li možda on mogao da obavi taj prljavi posao za čovečanstvo. Želeo bi da proveriti nije li možda on taj posebni čovek koji poseduje sposobnost da sudi ko treba da živi, a ko da umre. Student, dakle, uzima sekiru i odlazi kod babe. Ali slučaj je hteo da ona u tom trenutku ima posetioca, svoju sestru Lizavetu

* Biće iz severnjačke mitologije koje deci pred spavanje sipa pesak u oči. (Prim. prev.)

– što za studenta nije nikakva prepreka da pravdi pomogne da pobedi. I tako nastaju prva dva leša u romanu.

Na ovom mestu hteo bih iskreno da kažem da nama, u to vreme šesnaestogodišnjim tinejdžerima, studentovi postupci nisu bili razumljivi. Pa mora li čovek odmah da zamahne sekirom? Trebalo je prvo da porazgovara s lihvarkom. Možda ona nije bila ni svesna sopstvene gnusnosti. Trebalo je da potraži prave argumente, jer naposletku, svi ljudi imaju savest, ona spada u našu osnovnu opremu. Student je za nuždu mogao baku i da uplaši, da navuče crnu fantomku i da je opljačka, ili da je nečim onesvesti. Ali ne, Fjodor Dostojevski je hteo da tera do krajnjih granica. Novac je student odmah sakrio i nikada ga više nije ni pipnuo. Hteo je, naime, samo da proveri da li je miš koji se pokorava okolnostima ili čovek koji slobodno donosi svoje odluke.

Kasnije u romanu on pokušava da spase neku sirotu devojkicu, prostitutku s visokim osećanjem društvene odgovornosti koja prodaje svoje telo da bi pomogla drugima. Ali ona ne prihvata njegovu pomoć. Zatim studenta izvode pred lukavog istražnog sudiju, kod njega se zapliće u protivurečnosti, i na kraju priznaje ubistvo. S olakšanjem putuje u Sibir, prostitutka ga prati, a istražni sudija trlja ruke.

Nama ljudima, naime, nije dato da sudimo šta je pravedno, jer smo zarobljeni u podrumčetu svoje lične životne situacije i nismo u stanju da pogledamo preko njenog ruba. Svoj horizont događaja nosimo takoreći ispred nosa.

Vrhunac našeg scenskog čitanja nikada neću zaboraviti. Popen, najveći šaljivdžija u razredu, trebalo je da predstavlja studenta ubicu, predsednik odeljenja Sergej istražnog sudiju, a ružna Ljudmila prostitutku. Popen je na scensko čitanje u odeljenje doneo pravu sekiru i rekao je da mu je to rekvizit. Trebalo je da ga Klaudija odmah izbací, zajedno sa sekirom,

ili da pozove direktora, ali bila je zaslepljena svojom ljubavlju prema Dostojevskom i dopustila je sve.

Istražni sudija govorio je tečno kao vodopad, nije džabe bio predsednik odeljenja. Šunjaio se oko studenta ubice poput pauka i pritom sve više sužavao krugove, sve dok od njega nije napokon izmamio istinu. I ružna Ljudmila je mislila da bi Popen trebalo da prizna krivicu.

„Videćeš, Popene, biće ti neizmerno lakše na srcu ako kažeš istinu“, smatrala je. „Priznaj, molim te, pa da ostavimo to za sobom i da možemo da idemo u bioskop“, rekla je i zagledala mu se duboko u oči.

„Nikada neću priznati, dokaži ako možeš!“, vikao je Popen, insistirajući na svojoj nedužnosti. Ponašao se kao da je sekiru doneo da bi njome čačkao nokte. Svi smo polako postajali nestrpljivi, hteli smo kući.

„Priznaj, Popene, ti si opljačkao babu“, vikalo je odeljenje.

„Ne, ne i ne!“, vikao je naš glavni glumac. „Ja sam pošten čovek, nikada nisam uzeo ništa što mi ne pripada!“

„Ma nemoj, a ko je ukrao Klaudijine salonke? Možda Dostojevski?“, usprotivio se jedan drski glas iz učionice.

Klaudija je pocrvenela, a Popen je zamahnuo i bacio sekiru u pravcu onog drskog glasa. Na sreću, nikoga nije pogodio, samo je razbio prozor. Devojke su vrištale, mi smo skupljali krhotine, a Klaudija je kasnije morala direktoru da objašnjava zašto je čas književnosti organizovala tako da sekire lete kroz prozor.

„*Zločin i kazna* u 10a“ bila je glavna tema razgovora u školi, a svima nam je laknulo što naša predstava nije eskalirala. Ionako je trebalo ubrzo da završimo školu – i čao!, nikad više Dostojevski, gotovo je sa *Zločinom i kaznom*, naivno sam mislio. Tada još nisam znao da će me ovaj pisac

i njegovo delo pratiti celog života. Ona sekira koja je izletela kroz prozor nekako je *post factum* sve udarila u glavu.

Na krilima lakomislenosti i životne radosti, u školi uopšte nisam ni razmišljao o tome šta bih hteo da budem. Ni Dostojevski to dugo nije znao. Najpre je išao na vojnu akademiju i postao je zastavnik. Istovremeno je prevodio na ruski francuske romane, Onorea de Balzaka i Žorž Sand, i pisao je pesme koje nikome nije pokazivao. Njegovi prevodi dobro su prolazili kod čitalačke publike.

Sa dvadeset tri godine otpušten je iz službe na sopstveni zahtev, navodno zbog „teške situacije u porodici“. Majka mu beše umrla, a otac, teško pogođen smrću supruge, nije sam mogao da izađe na kraj s velikom porodicom. U tom trenutku Dostojevski je doneo odluku da postane književnik, poeta, jer su poete najbliže Bogu i prvi mogu da čuju njegov glas. Dostojevski je čitao mnogo lirike. Naročito je voleo nemačke pesnike. Jednom mu je, međutim, u ruke palo najnovije izdanje ruskog časopisa *Invalid*, u kome behu objavljene kratke biografije nemačkih pesnika: Lesing je umro u najvećem siromaštvu, Šiler nikada nije imao dovoljno novca da otputuje u Pariz ili na more, Helderlin je morao da zarađuje za život kao nastavnik i na tom poslu je poludeo. Grabe je sa trideset četiri godine umro od tuberkuloze, Lenc je završio u najvećoj bedi, Franc fon Zonenberg bacio se kroz prozor, Klajst se ubio iz vatrenog oružja, Lujza Braman se udavila u Zali kod Halea, a Šarlota Štiglic probola je sebi srce bodežom.

„Upravo sam čitao o nemačkim pesnicima, koji su svi umrli mladi ili poludeli. Teško mi je na srcu. Čovek na ovom svetu može dobro da se oseća samo kao lupež ili šarlatan“, žalio se u pismu svom starijem bratu Mihailu.

Bedni ljudi

Dostojevski je 1846. objavio svoj roman *Bedni ljudi*, a svi Rusi koji umeju da čitaju prosto su ga progutali. Upečatljiv način na koji je opisivao ljude u teškim životnim situacijama pogodio je čitalačku publiku pravo u srce. Dostojevski je ogoljeno prikazivao svoje junake koji neizrecivo muče sebe i druge, uvek hoće da učine dobro, a prave gluposti. Oni su patili, osećali, užasavali su nas i blistali, a ponekad su sve to radili istovremeno.

U svoje vreme Dostojevski je bio „kontroverzni književnik“, neko ko unosi razdor. U skladu s tim, kritike njegovih dela bile su ekstremno podeljene. Porazne recenzije objavljivane su istovremeno sa hvalospevima koji su mladog autora uzdizali do neba. „Novi Gogolj! Blagoslovena je zemlja koja rađa takve književnike!“, „Novi glas koji nalazi prečicu do svačije savesti. Sve dok se takvi geniji rađaju, još nismo izgubljeni“, pisali su jedni. „Taj čovek je skandal na dve noge, koji rusku dušu hoće da spakuje u tabakeru. Njegov svet je mali i prljav. Želeo bi da nas ubedi da se cela Rusija sastoji samo od službenika koji se opijaju, ludih studenata i domaćica kojima je dosadno. Ta proza deluje kao sumorna noćna mora posle preobilne večere. Čovek ne može da spava i najradije bi brzo ispovraćao ceo obrok koji je pojeo“, pisali su drugi.

Mislim da je kod svakog pisca ovako: pohvale brzo izblede, a pogrdne tirade pogađaju u srce, oduzimaju san, izazivaju nesigurnost i sumnju u sebe. Hvala dođe i prođe, ali kritika kvari karakter.